O‘ZBEKISTON IQTISODIY RIVOJLANISHIGA XORIJIY INVESTITSIYALARNING TA’SIRI

Oxunboyeva Sitora Ulug‘bek qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti “Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar” kafedrasi magistranti
E-mail: sitoraoxunboyeva@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekistonga to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar (TTXI) oqimlarining iqtisodiy rivojlanishga ta’sirini ko‘rsatishi va investitsiyalar asosiy tarmoqlar, infratuzilma, bandlik hamda texnologik taraqqiyotga qanday hissa qo‘shganini tahlil qilindi. Shuningdek, tadqiqot O‘zbekiston va boshqa rivojlanayotgan davlatlar uchun TTXIning iqtisodiy strategiyalardagi rolini optimallashtirish bo‘yicha muhim tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar (TTXI), eksport, iqtisodiy rivojlanish, texnologiya, transport, YaIM o‘sishi, O‘zbekiston

Аннотация. В данной статье проанализировано влияние притока прямых иностранных инвестиций (ПИИ) на экономическое развитие Узбекистана, а также показано, каким образом инвестиции способствуют развитию ключевых отраслей, инфраструктуры, занятости и технологического прогресса. Кроме того, исследование предлагает важные рекомендации по оптимизации роли ПИИ в экономических стратегиях Узбекистана и других развивающихся стран.

Ключевые слова: прямые иностранные инвестиции (ПИИ), экспорт, экономическое развитие, технологии, транспорт, рост ВВП, Узбекистан

Annotation. This article analyzes the impact of foreign direct investment (FDI) inflows on Uzbekistan’s economic development, highlighting how investments have contributed to key sectors, infrastructure, employment, and technological progress. The study also provides important recommendations on optimizing the role of FDI in economic strategies for Uzbekistan and other developing countries.

Keywords: foreign direct investment (FDI), export, economic development, technology, transport, GDP growth, Uzbekistan

KIRISH.

So‘nggi yillarda xorijiy investitsiyalar O‘zbekistonning iqtisodiy o‘zgarishi va o‘sishida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Markaziy Osiyoda joylashgan O‘zbekiston strategik joylashuvi, tabiiy resurslari va iqtisodiy islohotlari sababli dunyo miqyosida investitsiya uchun jozibador davlat sifatida tan olinmoqda.

Bugungi kunda to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar (TTXI) butun dunyoda iqtisodiy rivojlanishning asosiy harakatlantiruvchi omiliga aylanib bormoqda. TTXI rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarni modernizatsiya qilish,

ISSN 3030-3907

iqtisodiy integratsiyalashuv, kapital oqimlari, texnologiya transferi, yangi ish o‘rinlari yaratish va unumdorlikni oshirish orqali sezilarli darajada qo‘llab-quvvatlaydi. Shu sababli TTXI barqaror o‘sish va inklyuziv taraqqiyotga erishish uchun strategik vosita sifatida qaralmoqda.

Biroq xorijiy investitsiyalar uchun raqobat global miqyosda kuchayib bormoqda. Investorlar global iqtisodiy beqarorlik, savdo munosabatlaridagi o‘zgarishlar va tartibga solishdagi barqarorlik kabi omillarni hisobga olgan holda qaror qabul qiladilar. Bu esa, ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlarda TTXI oqimlarining barqarorligiga ta’sir qiladi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi - O'zbekistonga kirib kelayotgan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini umumiy tahlil qilishdir. Birinchidan, O'zbekiston iqtisodiyotining asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga TTXIning ta'sir darajasini baholash, xususan YaIM o'sishi, bandlik va eksport hajmiga ta'sirini aniqlash. Ikkinchidan, O'zbekistonda TTXI samaradorligini oshirish uchun mavjud cheklovlar va muammolarni aniqlash, Keyingisi muammolarni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiylarni ishlab chiqish.

Maqolaning dastlabki kirish qismida umumiy ma’lumotlar berilgan bo‘lib, keyin adabiyotlar sharhi, tadqiqot metodologiyasi, natijalar va xulosa taqdim etilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar (TTXI) iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantiruvchi asosiy omillardan biri sifatida keng e’tirof etiladi. Ko‘plab tadqiqotlarda FDI rivojlanayotgan davlatlarda taraqqiyotni jadallashtirishga salmoqli hissa qo‘shishi qayd etilgan. FDI kapital oqimlarining oshishiga, yangi ish o‘rinlari yaratilishiga, bilim va texnologiyalar transferiga hamda mamlakatning xalqaro bozorlar bilan integratsiyalashuviga xizmat qilishi mumkin. Dunning (1993) hamda Borensztein, De Gregorio va Lee (1998) fikriga ko‘ra, FDI ayniqsa kapital va zamonaviy texnologiyalarga kirish imkoniyati cheklangan rivojlanayotgan davlatlarda iqtisodiy o‘sishga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Xorijiy kapital va ilg‘or texnologiyalar kirib kelishi orqali FDI qabul qiluvchi mamlakatda ishlab chiqarish samaradorligini va raqobatbardoshlikni oshirishi, shu orqali iqtisodiy modernizatsiya va tarkibiy o‘zgarishlarni tezlashtirishi mumkin.Shuningdek, mamlakatimiz olimlari tomonidan xorijiy investitsiyalarning iqtisodiy rivojlanishdagi roli bo‘yicha turli ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Mamatov, Xujamkulov va Nurbekov (2014) o‘z ishlarida investitsiyalarni tashkil etish, ularni moliyalashtirish jarayonlari hamda bu jarayonlarning iqtisodiy ahamiyatiga alohida e’tibor qaratganlar.

ISSN 3030-3907

Abduraxmonov (2023) xorijiy investitsiyalarning iqtisodiy mohiyatini o'rganib, yangi ishlab chiqarish quvvatlarini yaratish, texnologiyalarini olib kirish va malakali kadrlar tayyorlash iqtisodiy o'sishga ta'sirini ta'kidlaydi. Muallifning fikricha, TTXI nafaqat kapital oqimini ta’minlaydi, hamda modernizatsiya jarayonining asosiy drayveri sifatida amal qiladi.

Sapayeva (2021) esa O‘zbekistonda investitsion muhitni yaxshilash borasida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlarni tahlil qilib, TTXIni jalb etishda institutsional sharoitlarning hal qiluvchi o‘rin tutishini ta’kidlaydi. Muallif investitsiyalarni samarali boshqarish, ularni iqtisodiy o‘sishga yo‘naltirish hamda texnologik innovatsiyalarni tatbiq etishning zarurligini ilmiy asoslab bergan. Uning fikricha, investitsiya muhiti jozibadorligi oshishi mamlakatning global raqobatbardoshligini kuchaytiradi.

Bundan tashqari, Hoshimov (2023) o‘z izlanishlarida to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish ko‘lamini kengaytirish, investitsion jozibadorlikni oshirish va bu boradagi mavjud to‘siqlarni bartaraf etish yo‘llarini tahlil qiladi. U TTXIni O’zbekiston iqtisodiyotiga jalb qilish va uni oqimini cheklayotgan institutsional va iqtisodiy muammolarni aniqlab, ularga yechim sifatida boshqaruv sifatini oshirish, tartib-taomillarni soddalashtirish va investorlar manfaatlarini himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirishni taklif etadi.

Umuman olganda, o‘rganilgan adabiyotlar xorijiy investitsiyalar iqtisodiy o‘sishni jadallashtirish, modernizatsiya jarayonlarini qo‘llab-quvvatlash, yangi ish o‘rinlari yaratish va eksport salohiyatini oshirishda hal qiluvchi rol o‘ynashini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, TTXI samaradorligi investitsion muhitning barqarorligi, institutsional islohotlar, innovatsion infratuzilma va kadrlar salohiyatiga bevosita bog‘liq ekanligi ta’kidlanadi. Mavjud ilmiy manbalar O‘zbekistonda investitsion faollikni yanada kuchaytirish uchun shart-sharoitlarning takomillashtirilishi, iqtisodiy islohotlarning izchil davom ettirilishi va tartibga soluvchi mexanizmlarning samaradorligini oshirish zarurligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqotda O‘zbekiston iqtisodiy rivojlanishiga xorijiy investitsiyalarning ta’sirini baholash uchun ikkilamchi ma’lumotlar tahliliga asoslanadi hamda miqdoriy usullardan foydalanadi. Tadqiqot ommaviy manbalarda mavjud bo‘lgan ma’lumotlarga tayanadi, bu esa natijalarning ishonchliligi va izchilligini ta’minlaydi.

Tahlil 2000–2023 yillarni qamrab oladi, ya’ni O‘zbekistonda islohotlar amalga oshirilishidan avvalgi va keyingi davrlarni o‘z ichiga oladi. Asosiy

ISSN 3030-3907

ma’lumot manbai Jahon banki bazasi bo‘lib, u quyidagi ko‘rsatkichlar bo‘yicha mukammal va standartlashtirilgan ma’lumotlarni taqdim etadi:

• **GDP growth** (YaIM o‘sishi) – iqtisodiy taraqqiyotni baholash uchun;

• **Export of goods (**tovarlar eksporti) – savdoning iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rnini aniqlash uchun;

• **FDI (TTXI)** – iqtisodiy o‘sishga ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy omil sifatida;

• **Trade and transport services** (Savdo va transport xizmatlari) – infratuzilmaning holatini va TTXI jalb qilishdagi rolini baholash uchun.

YaIM o‘sishi bog‘liq o‘zgaruvchi, tovarlar eksporti, TTXI, savdo va transport xizmatlari mustaqil o‘zgaruvchilardir.

Shu asosda quyidagi matematik model qo‘llaniladi:

$$Y = f(X_1, X_2,) \quad (1)$$

Bu yerda Y bog‘liq o‘zgaruvchi, X mustaqil o‘zgaruvchilarni tashkil etadi. Tadqiqotning funksiya shakli quyidagicha ifodalanadi:

$$\mathbf{GDP = \alpha + \beta o\ Export + \beta 1\ FDI + \beta 2 Trade + \beta 3\ transport + \epsilon}$$

Bu yerda:

• **α** – doimiy koeffitsient;

• **$\beta_0, \beta_1, \beta_2, \beta_3$** – har bir omilning YaIMga ta’sirini ifodalovchi koeffitsientlar;

• **ϵ** – xatolik (tasodifiy) hadidir.

Tahlil jarayonida deskriptiv statistika, vaqt qatori regressiyasi, korrelyatsiya tahlillari STATA 18 hamda STATA 17 dasturlaridan foydalanilgan holda amalga oshiriladi. Ushbu yondashuv xorijiy investitsiyalarning ahamiyati haqida investorlar va jamoatchilikning xabardorligini oshirishga, erkin bozorning rivojlanishiga bo‘lgan talabni kuchaytirishga hamda O‘zbekiston iqtisodiyotining o‘sishiga hissa qo‘shishga yordam beradi.

Tahlil va natijalar.

1-jadval

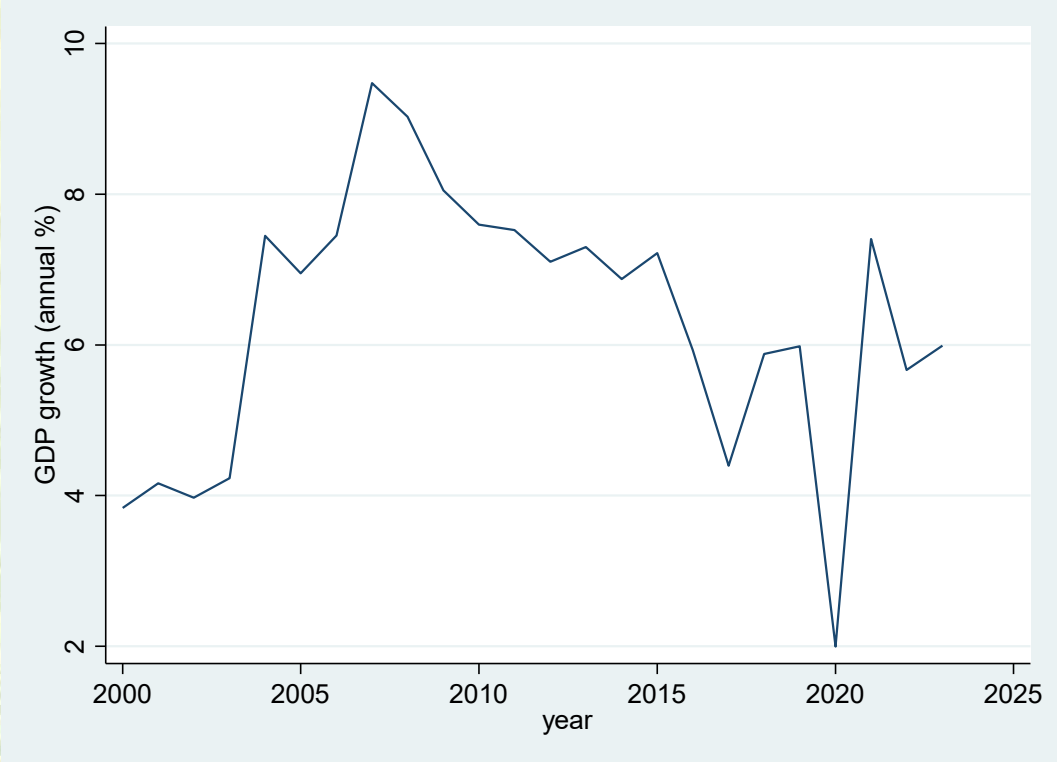
Tasviriy statistika (Descriptive Statistics)

Variable	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max
year	24	2011.5	7.071	2000	2023
Transportservices	19	49.693	4.056	41.98	55.527
Trade of GDP	24	58.689	15.161	29.192	79.748
FDI	19	0.009	0.005	0.003	0.019

ISSN 3030-3907

Exports of goods	**24**	**27.514**	**8.629**	**12.333**	**41.79**
GDPgrowth	**24**	**6.311**	**1.797**	**1.996**	**9.473**

1-jadvalda deskriptiv statistika umumlashtirilgan. Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, 2000–2023 yillar oralig‘idagi davrni o’z ichiga olgan. O‘rtacha qiymat (mean) — tanlangan ko‘rsatkichlarning arifmetik o‘rtachasini bildiradi, standart og‘ish (standard deviation) esa qiymatlarning o‘rtachadan qanchalik farqlanishini ko‘rsatadi. Transport xizmatlari, savdo (YaIMga nisbatan), TTXI, tovarlar eksporti va YaIM o‘sishi bo‘yicha o‘rtacha qiymatlar mos ravishda taxminan 49.693, 58.689, 0.009, 27.514 va 6.311 ni tashkil etadi. Ularning standart og‘ishlari esa mos ravishda 4.056, 15.161, 0.005, 8.629 va 1.797 ga teng. Min — eng past qiymat bo‘lib, masalan, YaIM o‘sishining minimum qiymati 1.996 ga teng. Max — eng yuqori qiymat bo‘lib, YaIMning maksimal qiymati 9.473 ni tashkil etadi. Qolgan o‘zgaruvchilar uchun minimal va maksimal qiymatlar ham shu tartibda talqin qilinadi. Ikkinchidan, ma’lumotlar vaqt qatori bo‘lgani sababli STATA dasturida tsset Years buyrug‘i qo‘llanilgan.

1-rasm.Yillar bo‘yicha YaIM o‘sishining vizualizatsiyasi

YaIM o‘sishi yillar davomida o‘zgaruvchanlikni namoyon etadi, so‘nggi yillarda esa sezilarli o‘sish kuzatilib, bu islohotlar va investitsiyalarning ijobiy ta’sirini aks ettiradi.

ISSN 3030-3907

2-jadval

Juft korrelyatsiyalar (Pairwise correlations)

Variables	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
(1) GDP growth	1.000				
(2)Transport	0.094	1.00			
	(0.701)				
(3) Trade of GDP	0.144	0.228	1.000		
	(0.501)	(0.348)			
(4) FDI	-0.341	0.432	0.321	1.000	
	(0.153)	(0.064)	(0.180)		
(5) Export	0.224	0.348	0.866	0.440	1.000
	(0.293)	(0.144)	(0.000)	(0.059)	

Korrelyatsiya natijalariga ko‘ra, YaIM o‘sishi bilan transport, savdo (YaIMga nisbatan) va eksport o‘rtasida ijobiy va statistik jihatdan ahamiyatli bog‘liqlik mavjud.

YaIM o‘sishi va o‘zgaruvchilar o‘rtasidagi bog‘liqlik:

• Tovar va xizmatlar eksporti bilan ijobiy korrelyatsiya mavjud (0.224).

• TTXI (Net Outflows) bilan korrelyatsiya salbiy (–0.341).

• Savdo (YaIM % da) eksport bilan o‘rtacha darajada ijobiy korrelyatsiyaga ega (0.348).

• Transport xizmatlari esa YaIM o‘sishi va boshqa o‘zgaruvchilar bilan kuchsiz korrelyatsiyani ko‘rsatadi.

Xulosa va takliflar.

O'tkazgan tadqiqotimizdan ko'rinib turibdiki, O'zbekistonda iqtisodiy o'sish va modernizatsiyaning asosiy omili sifatida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning(TTXI) ahamiyati katta.Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, 2000–2023 yillar mobaynidagi vaqtda TTXI O‘zbekiston iqtisodiyotida eksport salohiyatining oshishi, texnologiya transferi, ishlab chiqarish samaradorligini yaxshilash va xalqaro bozorlar bilan integratsiyalashuvni chuqurlashtirishga o’z

ISSN 3030-3907

hissasini qo‘shmoqda. Bu jarayon mamlakatning iqtisodiy o‘zgarishlar bosqichiga kirishi, institutsional islohotlar, liberallashtirish siyosati va investitsiyaviy muhitni yaxshilash bilan bevosita bog‘liqdir.

TTXI O‘zbekistonning kelgusi iqtisodiy rivojlanish strategiyasida markaziy o‘rinni egallaydi. To‘g‘ri yo‘naltirilgan xorijiy kapital mamlakatning diversifikatsiyalashgan, barqaror va yuqori texnologiyali iqtisodiyotga o‘tish jarayonini tezlashtirishi mumkin. Ammo buning uchun malaka yetishmovchiligi, texnologik pastlik, hududiy nomutanosiblik va tartibga solishdagi kamchiliklar tizimli ravishda bartaraf etilishi lozim.

Bugungi kunda O'zbekistonning TTXI siyosatini takomillashtirishga qaratilgan bir nechta takliflarni ishlab chiqdik. Birinchisi, investitsiyalarni diversifikatsiyalash siyosatini kuchaytirsh, ya'ni yuqori qo'shilgan qiymatga ega tarmoqlarga yo'naltirish zarur. Bu iqtisodiy o‘sishning inkluzivligini va barqarorligini ta’minlaydi. Keyingisi, transport-logistika infratuzilmasini rivojlantirish TTXIning jalb qilishning ajralmas qismi hisoblanadi. Shuningdek, mahalliy korxonalar va xorijiy investorlar o'rtasida klaster hamkorlik tizimini shakllantirish ham O'zbekistonda investitsiya siyosatini takomillashtiruvchi strategik yo'nalishlardandir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Dunning, J. H. (1993). *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Addison-Wesley.
2. Borensztein, E., De Gregorio, J., & Lee, J. W. (1998). How does foreign direct investment affect economic growth? *Journal of International Economics*, 45(1), 115–135.
3. Mamatov, A., Xujamkulov, B., & Nurbekov, B. (2014). Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirishning nazariy asoslari. T.: Iqtisod Moliya, 2014. 608 bet.
4. Abduraxmonov, Q. (2023). Xorijiy investitsiyalarning iqtisodiy mohiyati va iqtisodiy o‘sishga ta’siri. Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil ilmiy elektron jurnali. №11, 36-43
5. Sapayeva, G. (2021). O‘zbekistonda investitsion muhitni yaxshilash bo‘yicha institutsional islohotlar tahlili. "IQTISODIYOT VA TURIZM" xalqaro ilmiy va innovatsion jurnali №1(21).
6. Hoshimov, J. R. (2023). *Iqtisodiyotga to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish ko‘lamini oshirish yo‘llari*. Economics and Innovative Technologies, 11(4), maqola 10.
7. https://www.worldbank.org – Jahon banki rasmiy sayti

ISSN 3030-3907